

Ellenpontok a könyvtárépítés témájára II.

A könyvtárak alapterülete általában 50-től 50 ezer négyzetméterig terjed, a végtelektől eltekintve. A legkisebbek tanteremnyi mérete nem ösztönöz nagyvonalú elképzelésekre. A nagyobbak kiszolgáltatottsága azonban méretükkel azonos arányban fokozódik. A lakó- és irodaépületeknél ki nem bontakoztatható fantázia az ezer négyzetméterekre gondolva szárnyalni kezd. Színháztermek, templomok, karzatok és galériák képe jelenik meg a tervezők lelki szemei előtt. Az egykori teremkönyvtárak emlékei pedig meg is erősítik őket asszociációik jogosságának hitében. Nem gondolnak arra, hogy a teremkönyvtárak soha nem voltak fűtött helyiségek, a mai intézmények viszont nem képzelhetők el temperálás nélkül. A két vagy több szint belmagasságú térszámítást vagy az olvasókkal, vagy a könyvekkel, vagy az energetikussal szokták megfizettetni. Mert valakinek „fizetnie kell”! A nagy belmagasságú terekben, térkapcsolatokban a meleg levegő óhatatlanul mozgásba lendül. A régi könyvtárakban nem tartózkodtak huzamosabb ideig az olvasók. Amit megkerestek, megtaláltak, azt celláikba vitték, vagy a kerengőkön sétálva olvasták. A könyvek tárolására a hűvös környezet kifejezetten előnyös volt. A mai könyvtárban viszont éppen az olvasószolgálati terekben törekszenek élményszerű architektúrára. Pedig itt, egyszintes térben megoldhatatlan, hogy az olvasóknak 22 °C, a könyveknek 16 °C hőmérsékletéről gondoskodjanak. A többszintes térben ez elképzelhető volna, ha lenn csak könyvek, fenn csak olvasók kapnának helyet, de ebben az esetben tulajdonképpen raktár és olvasóterem kettőse alakulna ki egységes olvasószolgálat helyett. Ilyen terekben az épületgépész géppel és újabb energia felhasználásával „visszakeveri” a gravitáció ellenében a felszökött energiát, vagy az olvasó fázik, vagy a könyvek szétszáradnak a magas hőmérsékletből következően túlságosan

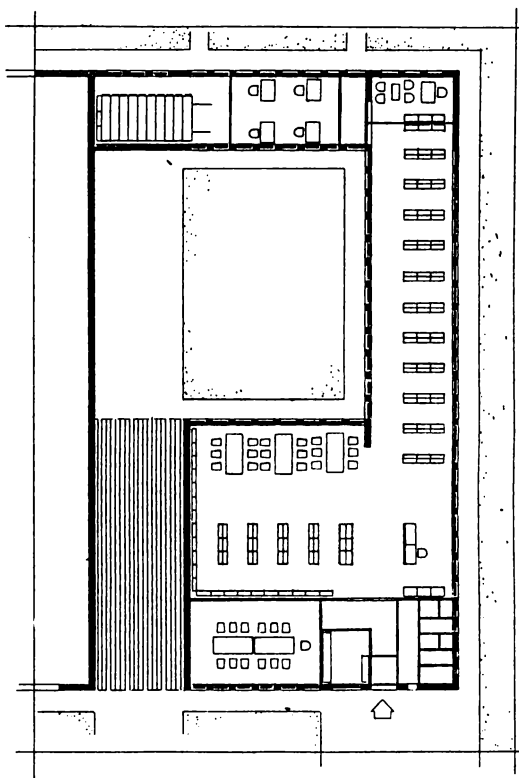
száraz levegőben. A mai energiaárak mellett ezek a terek pazarlónak tűnnek. A könyvtáros, aki felelősséggel gyakorolja hivatását, könyveknek legnagyobb részét nemcsak a mának szánja, hanem az utánunk jövő nemzedékek – reméljük végtelen – sorának is, márpedig ezek csak akkor maradhatnak meg számukra, ha folytonos éberséggel őrizzük őket a káros hatásoktól. A rosszul tervezett, rossz légállapotú teret az olvasó bármikor elhagyhatja és kipihenheti magát másutt. A könyveknek azonban nincs választásuk. Számukra az árnyalatnyi ártalom is a pusztulást jelenti, ha az évtizedek során halmozódik. Több évszázadot épen átélte kódexek mentek tönkre néhány év alatt, mert – élve a civilizáció adta lehetőségekkel – gondtalanul fűtött terekben helyezték el őket, a fokozott megőrzés szándékával. Am a korábban lappangó vegyi folyamatok a melegben úgy felgyorsultak, hogy a papírok tönkrementek. A papírt nem lehet gyógyítani, csak őrizni a betegség ellen.

Az átrium-eszmény (7. kép) különféle megvalósításai szereznek kellemes órákat, élményeket alkotóknak, használóknak egyaránt. Hozhat örömet a nagykönyvtárak életébe is. De csak az igazán nagyokéba, ahol a terjedelmes tércsoportok közepébe kell világosságot, levegőt, szabadságérzetet „csepegtetni”. Erőszakolt és hátrányos megoldásról árulkodik az alaprajz, ha az átriumot 4–6 méter széles, külső oldalról is bevilágítható helyiség sorok övezik. A szolgálati utak hossza megkeresíti az alkalmazottak életét, rabolja a munkaidőt. Az ilyen átrium olyan, mint ha valaki reggel követ tesz a cipőjébe, hogy délben kivethesse, és élvezze: milyen jó, hogy megszabadulhatott tőle. Az udvar befedésével értékes teret lehet nyerni, amely nem elválasztja, hanem összeköti a belső funkcionális rend elemeit.

Az olvasóterasz ötletét ugyanaz a jó szándék sugallja, amely az átriumokat: összekapcsolni

a belső és külső tereket, kisebb épületek programját gazdagítani. A valóságban azonban többnyire olyankor jön létre a terasz, amikor a könyvtáros nem lehet jelen a tervek bírálatánál. Ugyanis a közterületekre nyíló ajtók mellé akkor is állandó felügyeletet kell szervezni, ha senki sem megy olvasni az erkélyre. Ennek hiányában az odavihető könyveket leltárhiányként kellene kezelni a továbbiakban. A szegedi könyvtár épületén három olyan erkély is akad, amely mellé felügyelőt kellene telepíteni, ha használnák. Az építészeti költség milliós nagyságrendű, használata pedig további ötvenezer forintos bérleletet emésztene fel évadonként. A legszomorúbb azonban az, hogy ezek az erkélyek a könyvtárosok állandó és határozott tiltakozása ellenére születtek. Az építészek itt is, mint a bejáratoknál, egyenlőségelet tettek a sörbár és a könyvtár közé. Ha ott jó a kedves vendégnek a teraszon fogyasztani, akkor a könyvtárban miért ne lehetne az? Az épület architektúrájának kialakításakor nem vették figyelembe, hogy egy kifizetetlenül „felejtett”

7

pikoló világos és egy – némi összejátszással eltulajdonítható kézikönyvtári lexikonkötet értéke nem azonos. Az összejátszást még „sámlí” is segíti az egyik terasz alatt (8. kép).

Ablakok. A belső és külső tér kapcsolatrendszerének eszköztárába tartoznak az ablakok is, különösen azok, amelyek a mennyezettől a padlóig szaladnak le. Amennyire szerencsés ez a földszinti könyvkiválasztó tér esetében, mert az így szinte kirakatba kerül, annyira kétséges az eredmény az emeleteken. Ide ugyanis általában a nem kölcsönözhető anyagok, és így az olvasótermek kerülnek. Függönyfal esetében asztalok csak némi erőszakkal lennének telepíthetők az ablakok közelébe. Ha a hasznos terek peremére passzázs kerül, ez a természetes fényvel legjobban megvilágított sávot rabolja el az olvasótól.

Az ablakokkal kifejezetten *szembefordított fotelsor* a természetre nyíló látvánnyal rendkívül hangulatos kikapcsolódást kínál. Az olvasás-tanulás – azonban a külső és a belső világítás erejének kiegyenlíthetlensége és az ellenfény miatt fárasztó. A feladathoz rugalmasabban alkalmazkodó berendezés a fotelok mobil – egyenkénti – telepítése, ami csak látszólag csökkentené a férőhelyek számát, mert a szorosan összeépített fotelokra sem ülnek egymás mellé az olvasók, de ha mégis, azt az egyenként állított bútorok összetételével is el lehet érni.

A szalagablakok akkor okoznak gondot, ha megszokás nélkül körülölelik az épületszinteket a sarkokon is. Meglehet, hogy a sarokszobákat nem véletlenül szokták igazgatóknak, főosztályvezetőknek odaitélni. A sarokablak státus-szimbólum, ilyenre azonban aligha van szükség olvasószolgálati terekben. Kétségtelen, hogy a vegetáció jól érzi magát a fényfűdőben, de az is, hogy amikor a könyvgyűjtemény törvényszerű halmozódása kiszorítja a luxus-értéket, akkor ugyanitt jobban használható lenne az egyik oldalon tömör falfelület, amely kötetek százainak adhatna helyet. Miskolcon az egész épületben 8000 kötettel több szorul majd raktárakba a felesleges ablakok miatt.

A magas parapettel épített ablakok kétségteljesen okoznak gondokat a könyvtárosoknak. Az alattuk kínálkozó szabad felületek sohasem maradhatnak üresen, könyvállvány vagy legalább katalógus-szekrény nélkül. Amikor pedig az ablakokat tisztítani kell, akkor a vizes eszközök örök fenyegetést rejtenek. Ilyen ablakokon ritkán jön annyi fény, hogy kárpótoljon ezért a veszélyért, szellőztetés pedig szőba sem

jöhet, mert a beáramló levegő egész portartalmát a könyvekre szórná.

Olykor még az is tetten érhető, hogy a szalagablak rendeltetése legkevésbé a szellőzés vagy világítás. Nem több, mint architektónikus elem, amely a homlokzat kellő tagoltságát szolgálja: kívülről jól hat (9. kép). De a belső-építész már képtelen alkalmazkodni ehhez a belül is megjelenő elemhez. Vagy csak klubasztalokat helyezhet el az alacsony parapethez igazodva, vagy el kell takarnia. Klubasztalra itt ilyen hosszan nincs szükség. Így a hasznosabb választásra került sor. Bár ez sem sikerülhetett tökéletesen, mert a sorozatban gyártott állvány nem terjed pontosan pillértől pillérig. Az állvány mögül kilóg a lóláb...

A külső ablakok után vessünk egy pillantást a „belsőkre” is. Azokról az esetekről van szó, amelyekben az üvegválaszfalak rendeltetése kizárólag az akusztikai elhatárolás. Ugyanakkor több-kevesebb zavaró elem ellenére – az optikai élmény is érvényesül.

Az „optikai élmény” építészeti gondolat, a megrendelőt, a majdani üzemeltetőt más elképzelés vezeti. Az általam ismert esetekben az igazgatók szorgalmazták ezeknek a szerkezeteknek a beépítését, a munkafegyelem szigorításának nem titkolt eszközét keresve bennük. Éppen ebből következik a reakció is, amelyet a szerkezet kivált. A beosztottak „pótfalak” mögé menekülnek. Ha a függönyök felszerelését megtiltják, akkor térképek, naptárak, plakátok és képek felragasztásával enyhítik az igazi falak hiányát: kuckósítják munkahelyüket. Egy német egyetemi könyvtár igazgatója a szükségesnél gyakrabban rendeli meg az üvegfelületek takarítását – külső vállalatnál –, hogy a dekoráció elburjánzását fékezze. Másutt az alacsonyabb-magasabb könyvállványok mögé vonulnak „dekkungba” a harcos felek. Kaposváron az ablakok két évtized után átengedték helyüket a beépített bútoroknak, amelyekre minden bizonnyal már korábban is szükség lett volna.

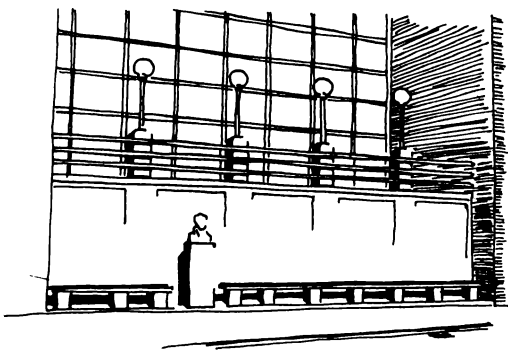
A térszémények egyike a „lepény”. Az olvasószolgálati terek több száz, olykor több ezer négyzetméteres igénye elvileg az „egy tér elv” szerint is kielégíthető. És, ha már így van, akkor ez jó alkalom a nagyot alkotásra. A térszémény jelenlétét akkor lehet felismerni, ha a berendezés magassága alig haladja meg a horizontot, az álló ember szemmagasságából áttekinthető az egész terem vagy annak legalább a mennyezete. Az állványok alacsonyak, a pillérek ritkák. Az utóbbinak épületszerkeze-

ti konzekvenciája a födém vastagodása, és ezzel drágulása a feszítávolság növekedésének függvényében. Az állványzat magasságának visszametszését három módon kell megfizetni. Ha a gazdaságos hét polcos állványok helyett négy polcosakat kapunk (10. kép), akkor 43 százalékkal kevesebb könyvet lehet önkiszolgálásra kínálni, tehát ennyivel többet kell kihordani, vagy 75 százalékkal(!) több állványt kell betenni a kívánt befogadóképesség eléréséhez. Ezt a többletet vagy a berendezés sűrítésével lehet elhelyezni, vagy ha a sűrűség már eredendően maximális, akkor az épület alapterületének ugyanilyen arányú növelésével. Ebben a harmadik változatban tehát működésben látjuk a térszémény önindukciós gerjedését.

A törekvés sajnálatos ellentmondása, hogy végül a tér alig érvényesül, legfeljebb egy keskeny ablaksáv látszik a távolban. Az egyetlen, ami maradéktalanul hatáshoz jut, a mennyezet. Az alacsony belmagasság miatt az is erős rövidülésben, a világítás fényfelületei monoton mezővé olvadnak össze.

A nem kívánt monotonia megtörésének egyik csábító módszere a „térlepcsőzés” (11. kép). A néhány lépcsőnyi vagy fél emeletnyi szintkülönbséggel kialakított térrész határán minden közlekedési nehézség felmerül, ami többszintes épületekre jellemző. A rámpa, amely kisebb szintkülönbség esetén még elfogadható kényszermegoldás, a félemelet esetén már végtelenül sok területet rabol el. Jönnek helyette a felvonók, hidraulikus emelők – a balesetvédelmi megelőző rendszabályok nyűgeivel. Az eszménykép megvalósításának következménye a költséges gépészet. A közlekedési nehézségek mellett megjelennek a galériáknál tárgyalt légállapotbeli különbségek. Mi-

8

nél markánsabb a térlépcső, annál inkább kiváltja a kedvezőtlen jelenségeket, legelsősorban a relatív páratartalom csökkenését.

Épületszerkezetek a flexibilitás nevében

A modul-rendszerű tervezés elmélete Amerikában a harmincas évek elején érte el a könyvtárakat. Az erről szóló publikációk címeiből még nem derült ki, hogy a rendszer könyvtári alkalmazása kezdettől fogva sokkal többet ígért, mint a méretegységek bevezetését. (A modul-rendszer maga is csak a vasbeton- és acélszerkezetek tekintetében volt újdonság, mert a téglaméretek évezredek óta moduljai voltak a gyakorlatnak, modulok szerint faragták a görög oszlopok részleteit és sorait stb.) A lényegesen új gondolat az *átalakíthatóság* elve volt, ami azonban csak a háború utáni publikációkban kapta meg a jelentőségét megillető hangsúlyokat. Az az évszázados tapasztalat, hogy a könyvtárakat folytonosan alakítgatni kell, hogy új és új raktárakat kell berendezni, kikényszerítette a minőségileg újat, az átépítést megkönnyítő szerkezetet. Az akkor már elterjedten alkalmazott acélvázak kínálták a megoldást. Az új gondolat, amint a háború befejeztével átkelhetett az óceánon, szinte azonnal meghódította Európát is. *A könyvtáros kézikönyve* már első kiadásában (1956) is utalt rá, majd a második kiadásban részletes kifejtését is megtaláljuk.

Az eredetileg végtelenen és merészen megfogalmazott új épületszerkezet fél évszázad rendkívül gazdag gyakorlatában világszerte kiforrta magát, letisztult, kialakultak az időtálló alkalmazáshoz szükséges kompromisszumok.

A flexibilitás elvének hazai jelentkezésével pontosan egybe esett a szabadpolcos könyvtárhatalmas elterjedése is. Sőt e két korszerű gondolat ikertestvéként jelent meg, olyannyira, hogy a témában kevésbé tájékozott kollégák olykor szinonimaként használták a két kifejezést egymás helyett.

Mind a szabadpolcos könyvkiválasztás, mind a flexibilitás eszméje megvalósíthatónak látszott a minél nagyobb, összefüggő olvasószolgálati terek létesítésével, amelyek akár az egész gyűjtemény felkínálását is lehetővé tették. Ennek a kornak nyitánya és jelképpé növekedett jelentőségű megoldása a békéscsabai polgárházban működő megyei könyvtár szobáinak összenyitása volt. Nyomában válaszfal-

ak százait döntötték le országszerte. Még a vályogházak évezredes tapasztalatokkal épített falainak létjogosultságát is megkérdőjelezték. Ezt a törekvést – ma, visszatekintve – nem akarjuk hibáztatni, hiszen minden átépítésben jó szándék munkált. Csak rá szeretnénk mutatni, hogy milyen volt a korszellem, amelyben megszülettek az akkori új épületek, sok száz négyzetméteres könyvkiválasztó- és olvasótermek. A lelkesedés mellett szinte törvényszerűen háttérbe szorult a raktárépítés gondolata. Nem tűnt korszerűnek. Szinte szégyenkezve beszéltünk róla, hogy vannak nagyon féltett könyveink és olyanok is, amelyeket szégyellünk, de meg nem tagadhatunk; amelyeket sem olvastatni, sem eldobni nem akartunk. Ezért arra törekedtünk, hogy a raktár – a szükséges rossz –, legalább minél kisebb legyen.

A két évtizeddel ezelőtt épített könyvtárak gazdái ma rendre arra kényszerülnek, hogy az egyre jobban hiányzó raktárakat valami módon pótolják. A flexibilitás jelszavával fogant terekről azonban rendre kiderült, hogy mégsem azok. Egy-egy állvánnyal többet még be lehetett szorítani a meglévők közé, de az eredeti gondolat, a terek belmagasságának megosztásával kialakítható kétszintes raktár, sehol sem valósult meg. Van, ahol azért, mert a belmagasságból hiányzik néhány centiméter, van, ahol csak az értékes tereket sajnálják „elrontani”. Akad, ahol a belmagasság elég lenne, de nincs statikus, aki nevet adná a kétszeres terhelés felelősségéhez.

A baj ritkán jár egyedül. Az említett két eszmény sorsát még nem láttuk előre, amikor tovább űzött az úton az új jelszó: a „szakrészleges” tagolású könyvtár. Ennek jegyében a hat-ezer négyzetméteres épületek alaprajzai ugyanolyan elgondolások alapján készültek, mint amilyenek a 36 ezer négyzetméteres nagyságrendnél merültek fel. A tervezés során csak azt nem vette számításba senki, hogy a századfordulón korszerűnek tartott és akkor meghonosított raktárakból szakrészleges olvasótermekbe telepíteni egy félmillió kötetes gyűjteményt – a katalóguscédulák „átírányításának” minden konzekvenciájával együtt – akkora munka, mint felépíteni egy új házat. Hozzávetőleges számítások szerint 40–45 jól képzett feldolgozó könyvtárosnak 3–5 évi munkát adott volna. De honnan vegyének egyszerre ennyi szakembert, és mi lesz a sorsuk, ha befejezték a nagy művet?

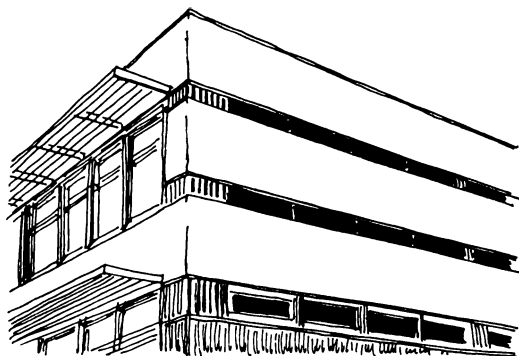
Az új épületek éppen a cölöpjeit süllyesztették a talajba, amikor elkezdődött az energia-

mizéria. Mire kitűnt, hogy nem csupán átmeneti nehézségekről van szó, addigra állt a teljes épületszerkezet, amelyben alig párszáz négyzetméteres raktár szolgálja a műemlék raktárberendezés és a műkincs értékű kötetek tárolását. Minden más tér flexibilis és szabadpolcos lehetne. Ám a gyűjtemény átalakíthatatlan rendje – amely akár könyvtártörténeti bemutató célját is szolgálhatná – lényegében raktárrá minősíti vissza a tereket, amelyek azonban – mivel emberi tartózkodásra szánták, és ezért fűtik, továbbá mert olvasótermi világítással látták el – szárítják és sárgítják az úgynevezett müncheni rendszerben felállított legrégebbi köteteket.

Amikre nem gondolhattunk. Szegény embert még az ág is húzza. Amikor a tervezés az említett eszmék jegyében a legkorszerűbbnek vélt törekvésekhez igyekezett igazodni, okkal-joggal feltételezhattük azt is, hogy a szabadpolcos terekben kínált állomány biztonságát – éppúgy, mint mintaképeink esetében – könnyen elérhető másológépek sora fogja garantálni. A feltételezés azonban túlságosan jó-hiszeműnek bizonyult. A gazdasági kényszerhelyzet nem kedvez a külföldi beszerzéshez kötött technika (és kultúra) meghonosításának. A remény, persze, még él. Egyszer talán nem lesz kockázatos, hogy leakasszák azokat a zsinórokat, amelyek ma kényszerűségből megtiltják az olvasók belépését az állványok közé, amelyek ma értelmetlenné teszik mindazt a törekvést, amely a tervezésben és a megvalósítás ráfordításaiban megnyilvánult.

Arra is érdemes kitérni, hogy a flexibilitás iránti hevíletünkben nem tűnt szemünkbe egy sor új épület terve. A hannoveri és a kölni Landesbibliothek épületszerkezete – és tömegformálása is – *Leopoldo della Santa* elveinek továbbéléséről tanúskodik, elvszerű alapon folytatva a hármas tagoltság gyakorlatát.

A Landesbibliothekok megőrző feladatainak teljesítését szolgálják a raktártömbök. Hozzá kell tenni, hogy közvetlen szomszédságukban és tágabb környezetükben az egyetemi könyvtárak egész sora épült fel a totális önkihasználás gyakorlatához igazodva, millió kötetes állományokat kínálva szabadpolcon, hiszen a reggeli órákban betóduló ezernyi hallgatót néhány fős személyzettel másképpen kiszolgálni nem volnának képesek. Mi megépítettük mindkét könyvtár típus ellenpéldáját. A miskolci egyetemi könyvtárat raktártömbbel (12. kép), a Somogyi Könyvtár regionális feladat-

9

10

körének hajlékát érdemi tárolási lehetőséget nyújtó raktárak nélkül.

A flexibilitás reményében terveztük be rendre minden lehetséges programba az előadótermeket. Tudatában voltunk annak, hogy a gyűjtemények napenkénti gyarapodását az épületek jó, ha negyedszázadonként képesek követni, és így a folyamatos gyarapodás, valamint a nagyon is szakaszos növekedés között állandóan fokozódó feszültség alakul ki. Az eleinte kellemesen kényelmes terek végletes bezúfolódásának megelőzését, elodázását reméltük az előadó-, kiállító- és társalgóhelyiségektől, amelyek funkciói mindenképpen csak másodlagosnak minősíthetők a könyvtárakban. E termék méretét mindenkor úgy maximáltuk, hogy ne legyen szükség a padlók lejtős kiképzésére, így a terek átalakíthatók legyenek akár olvasótermek, akár különgyűjtemények, akár raktározás céljaira. Az átmenetinek szánt funkció gyakorlásához szükséges nagyobb szerkezeti feszítávolságok árát hasznos áldozatnak tekintettük.

Az üzemeltetés meglepő fordulata, hogy a másodlagosnak feltételezett – a gyűjtemény közvetlen használatához nem kötődő – feladatkört, a rendezvények szervezését, mind a fenntartók, mind a könyvtárosok fontosabbnak ítélik az elsődleges tevékenységi körnél. A rendezvények presztízséről senki sem akar lemondani. Három példa is van arra, hogy a betelt raktárak pótlására épületen kívül kerestek és létesítettek helyiségeket, de az előadótermet nem alakították át a gyűjtemény szolgálatára. Noha mindhárom intézmény közvetlen szomszédságában állnak olyan épületek, amelyekben rendezvényi termek sora kínálkozik. A könyvtárosok nem az előadásokat viszik albérlésbe, hanem a könyveket, inkább feláldozzák szolgáltatásaik kényelmét, gyorsaságát; a könyvek szállítgatásával töltik a maguk és az olvasók értékes idejét, semmint a szomszédokkal osztoznának a presztízszen.

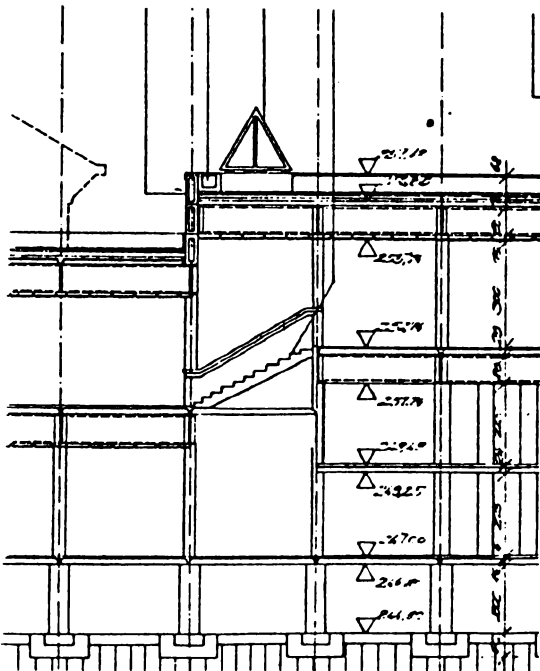
A nemzetközi méretegység. Az építőiparban széles körben alkalmazott 30 centiméteres alpméretegységgel önmagában nem lenne semmi baj. A gondok abból fakadnak, hogy ennek többszöröse adják az épületek és a részletek ritmusát, csak nem minden esetben szerencsésen. A pillérváz periódusait (raszter) úgy kellene megválasztani, hogy azok a könyv-

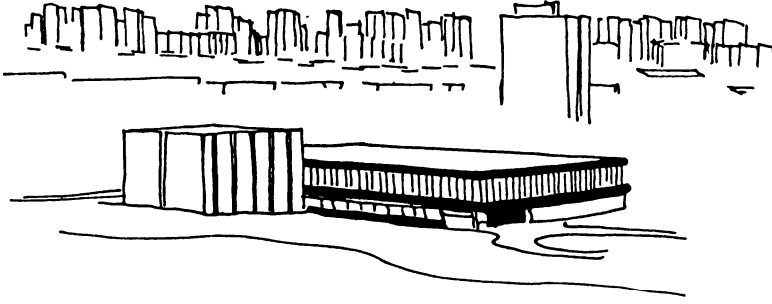
tárban előforduló állványtengelytáv típusok legkisebb közös többszörösei legyenek. Ilyen periódus lehet a 6 vagy a 7,2 méter. Az előbbi az 1,2 méteres raktári, 1,5 méteres hírlaptári, 2 méteres olvasószolgálati tengelytávolságok többszöröse. Mivel azonban a két méter nem a 30 centiméter keres számú többszöröse, várható, hogy diszharmoniaiák jelentkeznek majd az épületszerkezetek részleteivel, tagolásaival, az ablakok osztóbordáival, a mennyezet tagolásának, a világítás szerelésének ritmusával. Ezért is szokás mérlegelni az 1,2 1,44–1,8 métersort, amelynek többszöröse a 7,2 méter. Ebben a középső érték elhanyagolhatóan kevéssel tér el az 1,5-től és ritkán is fordul elő.

Az érdi könyvtár képe arra mutat példát, hogy a külső határoló szerkezetek ritmusát a három méterenkénti pillérek adják, és ez a szerkezet rákényszerítette magát az állványzat ritkaságára is. Amennyire gazdaságos ez a szerkezet az épület kivitelezésének költségeiben, annyira megbosszulja magát a berendezés tervezésekor. Hasznos területek rosszul hasznosíthatóvá válnak. A ritmus nem elég nagy ahhoz, hogy a pillérekhez igazodó állványok közé még egyet-egy elhelyezzünk, de arra sem, hogy ülőbútorok kapjanak helyet a ridegség enyhítésére. Az állványok közötti utcák túlzottan szélesek lettek, különösen a tényleges forgalomhoz viszonyítva. Ha szerencsésebben lehetett volna sűríteni az állványokat, akkor a terem közepén vagy valamelyik végében lett volna mód egy tágasabb térrészt nyerni a nagyon hiányzó ülőbútorcsoport elhelyezéséhez.

Azt remélhetnénk, hogy ha a legkisebb közös többszörös helyett nagyobb egységet választunk, akkor talán nagyobb szabadságot is nyerünk a berendezés csoportosításához. Sajnos, olykor a szerkezetekben is bujkál egy-egy ördög, és az építész készséges segíteni akarása, a beruházó nagyvonalú ajánlata is visszajára fordulhat egy-egy apróságon. A Somogyi Könyvtár tereinek 12 méter fesz távolságú szerkezete némi szabadságot ígért. Meg is épült, majd megtörtént a függönyfalak felszerelése, és ezt követően tűnt ki, hogy a két szerkezet nem „kollaborál”. Ugyanis a födém a négyzetméterenként ezer kilogrammig engedélyezett hasznos terhelést csak 5 centiméteres lehajlással képes elviselni. Az ablakkeretek azonban már 5 milliméter süllyedés esetén túlfeszítik az üvegtáblákat. Ezért az ablakok közé nem szabad állványokat telepíteni. Pillanatilag nem teljesíthetetlen megalkuvás a feltétel elfogadása, de vajon emlékezni fognak

11

12

a jövő század könyvtárosai arra, hogy amit lehet a terem közepén, azt nem szabad a szélén!

Egy régi épület földszinti helyiségeinek belmagasságát meg kellett osztani, hogy az odatelepülő könyvtár megfelelő raktárhoz jusson. A beépítés eredeti elképzelése vasbeton síkfödémeket vett számításba, ehhez készültek a berendezési tervek is. A szerkezet kizsaluzásakor kiderült, hogy a kivitelező önhatalmúlag eltért a tervektől, és az új födémeket 200 milliméteres magasságú acéltartók támasztják alá, a szokásos méterenkénti sűrűséggel. Ily módon a villanyvezetők sem tarthaták a világítás tervezett távolságait, alkalmazkodniuk kellett a gerendák ritmusához. Végül az állványok behelyezésekor kellett mindennek az árát megfizetni: az utcák fele szűk lett, más része kétszeresen tágas, a befogadóképesség pedig 17 százalékkal csökkent (13. kép).

Mennyezetek, fényforrások

A természetes világítás legnagyobb ellensége az épületszerkezet, és ezen belül különösen a födém. Ez – ma még – szükségszerűnek látszik a többszintes épületeknél, ám a legfelső emelet világítása is csak ritkán történik az eredeti energiával. Pedig lenne mód a legnagyobb terek középső részeinek minden igényt kielégítő természetes világítására. Azonban elképesztően nagy gondot okoz a víz és a fény szétválasztása. Ha a tervező és a kivitelező mégis vállalkozik rá, hogy bebocsássa a fényt, és tökéletessé tegye a vízszigetelést, akkor kitűnik, hogy a szerkezetek gazdagodásával párhuzamosan fokozódik a figyelmetlenségek előfordulása is. A pestlőrinci könyvtár terveinek revíziója alkalmával megállapították, hogy a vi-

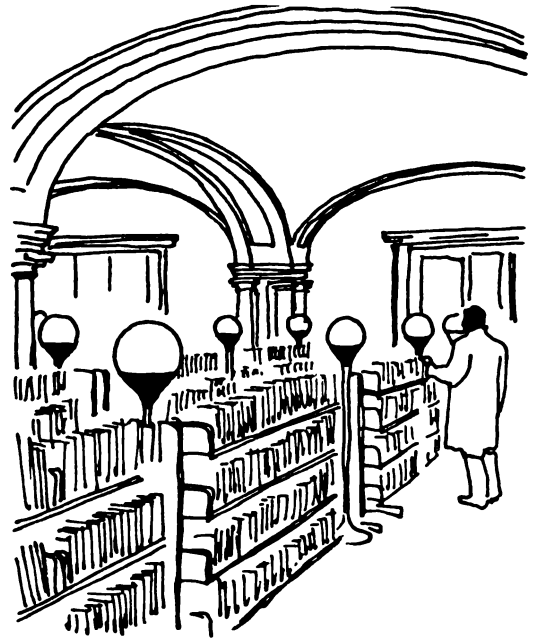
szonylag kedvezően tervezett világítás miatt gazdaságtalanra kell csökkenteni a könyvállványok magasságát, és ezzel a befogadóképességet. A mennyezeteken ugyanis egymást váltva helyezkednek el a természetes világítás fényaknái és a fénycsőarmatúrák. Ennek következtében vagy az egyik, vagy a másik alá fognak kerülni az állványok, amelyek ha magasak, rontják a világítás hatásfokát, tehát vagy nappal, vagy este lenne rossz az egész világítás. Az sem segítene, ha az állványtengelyeket a fénytengelyekre merőlegesen helyeznék el, mert a fényaknák periódusa a másik tengely irányában ritkábbra sikerült, így az ehhez illeszkedő állványtengely-távolságok oly nagyok lennének, hogy épp annyi veszteséget okoznának, mint az alacsonyabb, de kedvező sűrűségű állványzat. Ez a példa rendkívül sajnálatosan bizonyítja, hogy a társtervezők nagyon kevésbé törekednek alkalmazkodni egymás igényeihez. Akik a mennyezetet rajzolják, feltételezik, hogy a berendező minden feltételhez alkalmazkodni fog. Ez talán meg is történik, és az eredmény szemre nem lesz elfogadhatatlan. Csak a könyvtáros fizeti meg mindennek az árát a helykihasználás alacsony mutatóival, a forgalom kényelmetlenségeivel.

Azt, hogy a tervezők együttműködésének hiányára vonatkozó feltételezésünk jogos, bizonyítja az érdi városi könyvtár esete is. Az állványokat nem lehetett máshova állítani, csak a falsíkokat tagoló pillérek tengelyeibe, az ablakok közötti rövid szakaszokra. Ha nagyon összezsúfolják a berendezést, teljesen raktárszerűre, akkor esetleg az ablakok tengelyvonalaiba is. De a mennyezeteken pontosan ide vannak felszerelve az armatúrák. Ritka állványzat esetén a legfelső polcok az összes fényenergia harmadát, sűrű állványzat esetén kétharmadát elnyelik.

Ha a könyvtári terek belmagassága nagy, akkor nagy gondot is okoz. Kaposváron csőingaerdővel javították a megvilágítást, és ezzel elrontották a tér megjelenését. Ahol hat méter magasból kell megteremteni a földszinti állványok legalsó polcain álló könyvek jelzeteinek és gerincszövegeinek olvasásához szükséges világítást (valamennyi galériás szerkezetű tér ilyen), ott már a csőinga sem segít. Hiába vannak fényaknák és gazdag lámpasorok, az állványoknak csak a teteje lesz kellően világos.

A csőingaerdővel ellentétes véglet az „úthengerelt” vagy „borotvált” mennyezet, amelyen minden egy síkba simul. Ezzel a formaeszménnyel a világító felületek 33 százalékavész el. Vagy ennyivel kellene több armatúra és energia, vagy ennyivel lesz sötétebb a környezet.

A gördülőszekrényes tömörraktárak világításának tipushibáját Kispesztől Kőbányaig, a Nagyvárad tértől a Gellérthegyig, Tatabányától Szombathelyig és bizonyára másutt is dokumentálni lehet. A tervezők csak ritkán szentelnek figyelmet e sajátos feladat lényegének megértésére. A gördülő állványok között bárhol nyithatnak utcát, így mindenhol szükség lehet világításra. Még ha 40 wattos csövek armatúráit szereltetik is fel, akkor is ötven százalék a valószínűsége annak, hogy a fénytengelyek nem lesznek a sínekkel párhuzamosak,

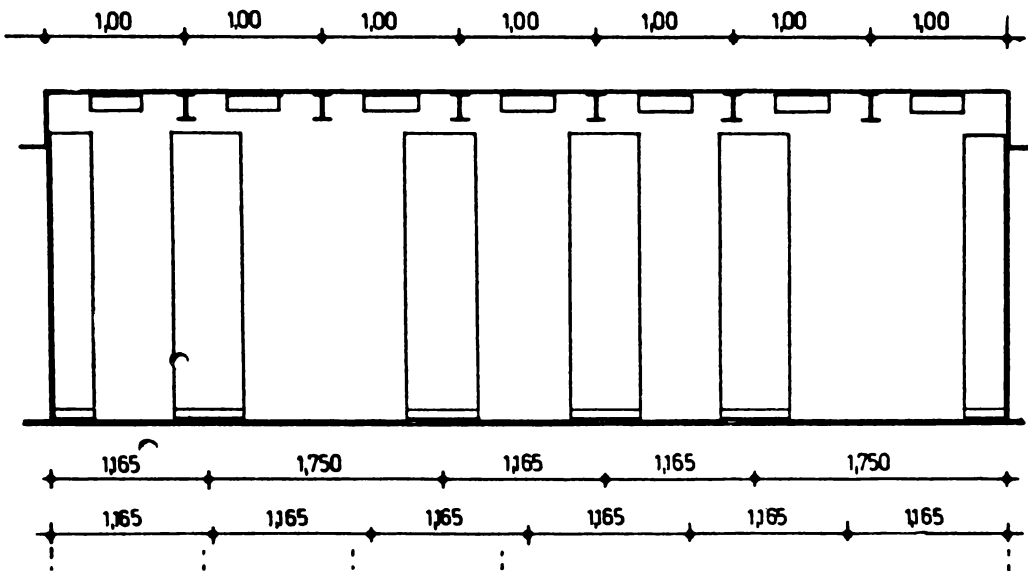

14

hanem arra merőlegesek. Ezért az utcák fele sötétben marad.

A csillárokat évszázadok tapasztalatai tökéletesítették, valamikor nem okozott gondot na-

13

ponta százával cserélni a gyertyákat, korunk építésze a mesterséges fényforrások viszonylag magas élettartamának tudatában teljesen elfelejtkezik a kiégett izzók cseréjének kényszeréről. Nem ritka az olyan csillár, amelyik 500–1000 óra elteltével teljes sötétségbe borul. A miskolci könyvtár igazgatója a csillár izzóinak cseréje helyett az egész szerkezet cseréjét rendelte meg – okkal. Egy másik dísz, egy három emelet magasságig húzódó térbeli rács-szerkezetet sajnos úgy méreteztek, hogy nem bírja el a villanszerelő súlyát, ezért az izzók kicseréléséhez az egész lépcsőházat kellene állványozni.

Külön téma a műemléképületek nyűge. A gyönyörű boltok és hevederek ívei idegen testként kilöknek magukból minden civilizációs praktikát. A keszthelyi példában különösen kemény diónak bizonyult a feladat megoldása, mert a mennyezet fényvisszaverő hatása szinte semmi, így a közvetett világítás hatásfoka nem kielégítő, a közvetlen irányú fényforrásokat mégis mellőzték. A legkevesebb fényt a könyvgerincek sorai kapják (14. kép). Tény, hogy a feladat felmerülésének idején nem vol-

tak beszerezhetőek a kifejezetten ilyen célra konstruált armatúrák, még ma is csak import útján lehet hozzájutni a megfelelő fényforrásokhoz. Félő, hogy a beszerzés nehézségei további évekre, évtizedekre konzerválják ezt az elképesztően lehetetlen állapotot.

Mosonmagyaróváron, Kőbányán és Tamásiban a másutt szokásos porózus anyagú álmennyezet helyett fém felületek takarják az épületszerkezetek egyenetlenségeit és a gépészeti titkokat. Látványosság dolgában gazdagítják a teret, de a funkciót zavarják, ha ez alig vehető is észre: könyvtárakban minden felületnek az akusztikai csillapítást kellene szolgálnia, ettől a mennyezettől ez nem remélhető.

Legújabb büszkeségünk azzal hívta fel magára a nemzetközi szakmai közvélemény figyelmét, hogy a fénycsövek 1,2 méterenként vannak felszerelve, az állványok pedig – velük párhuzamosan – 1,5 méter tengelytávolsággal állnak. Így az utcák 20 százalékában van jó helyen (tengelyben) a világítás, 40 százalékában aszimmetrikusan. A fénycsövek 40 százaléka pedig csak az állványok tetejét világítja meg. (*Folytatjuk*)

Urbán László

Kitüntetések

A művelődési miniszter a Magyar Könyvtárosok Egyesülete megalakulásának 50. évfordulója alkalmából *Kabainé Tokácsli Boglárkának*, a szegedi Somogyi Könyvtár olvasószolgálati osztályvezetőjének; *dr. Kovács Ilonának*, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetőjének és *Ottovay Lászlónak*, a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola könyvtárigazgatójának A SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT; *dr. Kormos Lászlónak*, a Tiszántúli Református Levéltár igazgatójának a KIVÁLÓ MUNKÁÉRT kitüntetést adományozta; *dr. Csapó Györgynét*, az Ipari Informatikai Központ főmunkatársát, *Károlyi Zsigmondné dr. Czeglédy Ágnest*, az Országos Széchényi Könyvtár ny. főmunkatársát, *Kerekes Pálnét*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főmunka-

társát, *dr. Kovács Zoltán* nyugalmazott könyvtárigazgatót és *dr. Tóth Dezsőt*, az Oktatástechnikai Központ osztályvezetőjét MINISZTERI DICSÉRETben részesítette;

az 1985. évi Országos Múzeumi és Műemléki Hónap alkalmából *dr. Cserbák Andrásnak*, a Néprajzi Múzeum könyvtárosának és *dr. Németh Zsoltnénak*, a Természettudományi Múzeum könyvtárosának a KIVÁLÓ MUNKÁÉRT kitüntetést adományozta; *Ambrus Jánost*, az MTA Filozófiai Intézet Lukács Archivum és Könyvtár tudományos segédmunkatársát, *Monostori Ilonát*, a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtári kiségitőjét és *Török Rózát* a Petőfi Irodalmi Múzeum szerződéses könyvtári kiségitőjét MINISZTERI DICSÉRETben részesítette.